

В. В. Узунів,
к. е. н., доцент, ректор, Університет економіки та управління

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЗОН ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

V. Uzunov,
Ph.D., Associate Professor, Rector, University of Economics and Management

GENERAL PRINCIPLES OF ZONES' FORMING OF INNOVATIVE REGION'S DEVELOPMENT

Розглянуто загальні засади формування зон інноваційного розвитку регіону.

General principles of forming zones of region's innovative development are considered.

Ключові слова: зона інноваційного розвитку, інновації, інноваційний процес, регіональна інноваційна політика, інноваційний потенціал, механізм державного управління, регіон.

Key words: zone of innovative development, innovation, innovative process, regional innovative politics, innovative potential, mechanism of state administration, region.

ВСТУП

Дієвим інструментом регіонального розвитку є спеціальні (вільні) економічні зони та території пріоритетного розвитку, їхнє створення розглядається як один із засобів залучення капіталу і забезпечення модернізації економіки, маючи на увазі, її інноваційний розвиток. Аналіз досвіду багатьох країн свідчить про те, що державна підтримка територій є характерним напрямом регіональної політики, у рамках якої використовуються різноманітні механізми та інструменти. Значне місце в цій підтримці посідають пільгові механізми особливих територіально-господарських утворень: спеціальних економічних зон, територій пріоритетного розвитку, техніко-впроваджувальні і інноваційні зони.

Характер зон інноваційного розвитку в регіоні залежить від рівня його соціально-економічного розвитку і стратегічних перспектив. З одного боку, зони інноваційного розвитку можуть виконувати роль своєрідного "полюса зростання" усередині регіону з урахуванням появи лідируючих галузей, сприяючих створенню нових товарів і послуг, де лідируючі підприємства стають полюсами тяжіння чинників виробництва капіталу, товарів, робочої сили, що забезпечують найбільш ефективно їх використання. Це призводить до концентрації підприємств, формування умов для економічного зростання, а саме: збільшення зайнятості трудових ресурсів, функціонування взаємозв'язаних галузей господарства.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є визначення загальних засад формування зон інноваційного розвитку регіону з метою вдосконалення комплексного розвитку регіонів України. Дослідження побудовано на системному підході, а також сукупності методів, які забезпечують реалізацію такого підходу, а саме: аналізі, синтезі та логічному узагальненні.

РЕЗУЛЬТАТИ

У зарубіжній практиці "вільні економічні зони" є, як правило, невеликими територіальними анклавами з особливо сприятливим режимом для діяльності іноземного капіталу, слабо пов'язані з національним ринком і орієнтовані переважно на розвиток експорту [1, с. 22]. Сучасні типи економічних зон можна окреслити як експортно-виробничі зони, зони вільної торгівлі, зони підприємництва, науково-технологічні парки (наукові парки США, технополіси Японії), території пріоритетного розвитку. Розташування і характер зон, їх вибір вимагає ретельного аналізу. Після визначення стратегії розвитку території, з метою стимулювання застосовуються такі інструменти:

— встановлення спеціального режиму інвестиційної та інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, що реалізують проекти в пріоритетних сферах економіки, створюють нові робочі місця, відновлюють екологічно безпечні умови життєдіяльності;

— впровадження пільгового оподаткування на підприємство, пільгове кредитування, пільгові транспортні тарифи;

— спрямування державних капіталовкладень у розвиток виробничої, комунікаційної та соціальної інфраструктури;

— надання підтримки малому підприємству, створення інфраструктури розвитку підприємства;

— розроблення та здійснення спеціальних заходів щодо сприяння зайнятості, розвитку соціальної сфери, зокрема, житлового будівництва, охорони здоров'я та охорони довкілля;

— надання державної фінансової підтримки з метою розвитку території (реалізація інвестиційних проєктів) [1, с. 23].

В законі України "Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон" № 2673-ХІІ від 13. 10. 1992 визначено порядок створення і ліквідації та механізм функціонування спеціальних (вільних) економічних зон на території України, загальні правові і економічні основи їх статусу, а також загальні правила регулювання відносин суб'єктів економічної діяльності цих зон з місцевими Радами народних депутатів, органами державної виконавчої влади та іншими органами.

Спеціальна (вільна) економічна зона є частиною території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. На території спеціальної (вільної) економічної зони запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб.

Метою створення спеціальних (вільних) економічних зон є залучення іноземних інвестицій та сприяння їм, активізація спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності для нарощування експорту товарів і послуг, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг, залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку України.

Статус і територія спеціальної (вільної) економічної зони, а також строк, на який вона створюється, визначаються Верховною Радою України шляхом прийняття окремого закону для кожної спеціальної (вільної) економічної зони [2].

Ще одним інструментом регіонального розвитку є транскордонне співробітництво, що використовується в Україні не на повну потужність. У вирішенні питань організації співробітництва регіонів України з прикордонними територіями сусідніх держав необхідно враховувати досвід транскордонної взаємодії регіонів Європейського Союзу, зокрема, принципів утворення і напрямів діяльності єврорегіонів. Йдеться про перетворення єврорегіонів на самостійні об'єкти територіальної структури світового ринку з відповідним розвитком прикордонної інфраструктури і формуванням сприятливих умов інтенсифікації співробітництва з суміжними країнами. В межах єврорегіонів, як організаційної форми прикордонних відносин, місцеві органи влади мають

можливість розробляти спеціальні програми економічного, культурного і гуманітарного співробітництва, реалізовувати конкретні проєкти, вирішувати проблеми зайнятості населення, інфраструктури і екології. В цілому організація єврорегіонів у країнах ЄС, Центральної та Східної Європи є потужним поштовхом для економічного піднесення прикордонних територій.

Стратегічним завданням реформування транскордонного співробітництва має стати ефективне використання природно-ресурсного, демографічного, виробничого і науково-технічного потенціалів регіонів з метою вирішення питань комплексного і збалансованого розвитку територій. Головною метою такого співробітництва є подолання взаємних історичних упереджень між населенням по обидва боки кордону, розвиток демократії, функціональних органів управління на регіональному та місцевому рівнях, подолання різниці у рівні розвитку центральних та периферійних районів, підвищення рівня життя громадян та економічного розвитку регіонів [3, с. 37].

Таким чином, в умовах сьогодення, регіон стає самостійним в плануванні свого інноваційного розвитку і це спонукає регіональну владу приймати рішення по створенню зон інноваційного розвитку (ЗІР).

Приєднуючись до думки фахівців, що визначають зону як територіально відокремлений комплекс, в межах якого створені сприятливі умови для господарюючих суб'єктів, спрямовані на вирішення економічних, соціальних, науково-технічних та інших проблем, вважаємо, що вона є направляючим чинником розвитку регіональної інноваційної системи. Це твердження ґрунтується на тому, що за рахунок зони інноваційного розвитку забезпечується:

— створення сприятливих правових та економічних умов для розвитку ринкової інфраструктури;

— збільшення обсягу експорту і зростання валютних надходжень;

— прискорення впровадження науково-технічного прогресу за рахунок як зарубіжних, так і вітчизняних наукових розробок, "ноу-хау", реалізації їх на зовнішній ринок і в регіоні;

— створення додаткових робочих місць;

— стимулювання конкурентоспроможності власного виробництва;

— залучення в регіон іноземних інвестицій, технологій, нових форм і методів організації праці.

Використання переваг зон інноваційного розвитку припускає вирішення наступних завдань: сформувати і апробувати інноваційну систему, а також забезпечити розвиток механізму регулювання відносин власності, ринкових форм організації виробництва, нових форм господарювання і освоєння перспективних ринків для забезпечення конкурентоспроможності регіону.

Створення зон інноваційного розвитку — одна з форм реалізації територіальних пріоритетів, коли виявляється, що в цьому регіоні складаються найкращі умови для ефективного вкладення капіталу і прискореного регіонального розвитку, а саме: вигідне економіко-географічне положення території; прикордонне розташування; наявність розвиненої транспортної, соціальної і виробничої інфраструктур, наявність запасів унікальних природних ресурсів. Тому перш ніж здійснити процеду-

Таблиця 1. Типологія зон інноваційного розвитку з врахуванням можливих розробок і реалізації інвестиційних програм і проектів

Типи зон	Характеристика	Можливі розробки і реалізація інноваційних програм і проектів
Туристично-рекреаційна	- спрямована на збереження і використання об'єктів культурно-історичної спадщини; - розвиток туристичної галузі; - покращення якості навколишнього середовища, забезпечення екологічної стабільності та привабливості ландшафтів; - розвиток рекреаційного потенціалу	Програма розвитку, використання і охорони рекреаційно-туристичного потенціалу
Промислово-виробнича	орієнтована на виробництво та (чи) переробку, реалізацію товарів, в т.ч. імпортозаміщуючого, споживчого, чи виробничого призначення, конкурентоспроможних на світовому і внутрішньому ринку	Проект «Розвиток науково-технічної та інноваційної діяльності»: - збільшення кількості підприємств, що впроваджують інноваційні розробки у виробництво до 12–15%; - забезпечення зростання інвестицій за рахунок розвитку інноваційної діяльності до 10 %; - проект «екологічна безпека», зниження викидів промислових підприємств
Агропромислова	орієнтована на розвиток високорентабельних, конкурентоздатних, сільськогосподарських виробництв та переробку продукції	Перехід на інвестиційно-інноваційний шлях розвитку. Проект «Біоенергетика»: створення нового сегменту в агроіндустріальному секторі, використання біоресурсів в енергетиці
Техніко-впроваджувальна	спрямована на створення і реалізацію науково-технічної продукції, доведення її до промислового використання; ведення техніко-впроваджувальної діяльності	Проект «Матеріали XXI століття»: - технологія дешевого будівництва будинків; - композиційні матеріали; - нанотехнології у виробництві
Прикордонної співпраці	близькість кордону створює умови до притоку нових знань, технологій, капіталу для створення сприятливих умов для рівня життя населення регіону.	- програма «Прикордонна безпека і співпраця»: район інтенсивної прикордонної співпраці за типом «єврорегіон»; - техніко-впроваджувальна зона; - центр підготовки і перепідготовки кадрів
Біотехнологічна	спрямована на технологічний прорив у виробництві високоефективних засобів	Проект «Високі технології для охорони здоров'я». Створення галузі «Фармацевтична промисловість»

Джерело: [4, с. 142].

ру формування зон інноваційного розвитку, слід виділити пріоритети, методи, а також умови для цього. Як показує досвід управління зонами інноваційного розвитку, в країнах з трансформаційною економікою, обґрунтований вибір пріоритетів розробки соціально-економічної політики в зоні інноваційного розвитку не може бути без об'єктивного дослідження тієї ситуації, в якій знаходиться регіон.

Вибір пріоритетних напрямів і видів діяльності дозволить врахувати їх негативні сторони, спрямувати зусилля на їх вирішення, а також своєчасно їх скоректувати з урахуванням особливостей формування зон інноваційного розвитку.

Виділимо загальні критерії для формування зон інноваційного розвитку:

— планований обсяг інвестицій на зональний розвиток;

— обсяги і частки витрат бюджету регіону, пов'язані зі створенням, функціонуванням і розвитком зон інноваційного розвитку;

— передбачувані показники розвитку інженерної, транспортної, інноваційної, соціальної інфраструктур зон інноваційного розвитку;

— ступінь обґрунтованості розвитку передбачуваних технологій випуску продукції в порівнянні із зарубіжними аналогами.

Можливості діяльності зон інноваційного розвитку залежать від стратегічного вибору регіону, який може змінюватися під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників.

Певний вид господарської діяльності може скоротитися і, як наслідок, може привести до припинення існування самої зони інноваційного розвитку, наприклад, через зміну регіональної економічної кон'юнктури, зниження і відсутності попиту на виготовлені товари і послуги, цінових і транспортних бар'єрів доступу до сировинних ресурсів.

Отже, зона може функціонувати, розвиватися, але їй потрібні ресурси для її активізації, або зона не може функціонувати, розвиватися — в цьому випадку необхідно перейти до генерації нових зон інноваційного розвитку в регіоні. При цьому генерація потенційно можливих зон інноваційного розвитку, також як ухвалення рішення про активізацію діючих зон, повинна базуватися на цільових установках регіону як внутрішнього, так і зовнішнього порядку, до яких відносяться державні і

Таблиця 2. Функції управління і активізації зон інноваційного розвитку

Суб'єкти ринкових відносин	Функції управління
Виконавчі органи влади	- заключення договору про ведення діяльності з учасниками зон інноваційного розвитку; - здійснення контролю за виконанням його умов; - сприяння учасникам зон інноваційного розвитку у проходженні необхідних експертиз проектної документації, матеріально-технічного забезпечення, залучення персоналу; - отримання від учасників зон інноваційного розвитку статистичних даних про їх діяльність.
Адміністрація зон інноваційного розвитку	Здійснення функцій замовника: - з розробки проекту планування зон інноваційного розвитку; - будівництву транспортної інфраструктури; - систем та об'єктів газо- і тепло забезпечення; - здійснення функцій продавця виробленої чи придбаної продукції; - фінансування створення і розвитку зон інноваційного розвитку.
Спостережна рада, куди входять: - органи державної влади області; - адміністрація зони інноваційного розвитку; - торгово-промислові палати області; - адміністрації місцевих органів влади, на території яких розташовані зони інноваційного розвитку.	Контроль реалізації інвестиційних проектів в зонах інноваційного розвитку: - забезпечення підготовки заключення про доцільність надання державної підтримки адміністрації зон інноваційного розвитку; - здійснення загальних опікунських функцій.

Джерело: [3, с. 37].

регіональні стандарти, цільові орієнтири регіону по розвитку галузей спеціалізації, цільові орієнтири в сфері міжнародних зв'язків.

Комплекс аналітичних робіт спрямований на з'ясування того, які зони інноваційного розвитку найбільш перспективні і, отже, потребують активізації. За результатами аналітичних робіт потрібна оцінка фінансових витрат, що направляються на активізацію розвитку зон інноваційного розвитку із застосуванням експрес-оцінки. При проведенні експрес-оцінки може бути використаний кореляційний аналіз.

За результатами аналізу можна виділити визначальні чинники функціонування зон інноваційного розвитку, що дозволяють сформулювати раціональний комплекс зон у регіоні: міра досягнення цілей соціального, економічного і науково-технічного розвитку в перспективі за рахунок дозволу проблем комплексного розвитку регіону; міра відповідності величини фінансових ресурсів, витрачених на активізацію того або іншого варіанту зон розвитку, прибуткової частини бюджету регіону з урахуванням залучення фінансових ресурсів наявних і потенційно можливих суб'єктів управління і господарювання, зацікавлених в розвиненні зон інноваційного розвитку; міра активізації зон інноваційного розвитку, сприяюча вирішенню соціально-економічних проблем регіону (збільшення зайнятості економічно активного населення; сприяння розвитку інженерної інфраструктури; стимулювання розвитку малого бізнесу).

У сучасних умовах регіональні органи державного управління здатні не лише вкладати фінансові кошти в розвиток регіону, але і зайняти певну нішу на ринку пропозицій інвестиційних проектів з розвитку інноваційних зон з урахуванням дослідження джерел фінансування і створення позитивного іміджу для залучення інвесторів.

Зональний розвиток повинен відбуватися за участі господарюючих суб'єктів, що мають різні форми влас-

ності. Це в значній мірі і визначає структуру суб'єктів господарювання в зонах інноваційного розвитку: кооперативів, приватних підприємств у формі акціонерних товариств, товариств, які можуть бути представлені як чисто національними, іноземними власниками, так і спільними підприємствами, що включають власників капіталу двох або більше сторін. При цьому слід зазначити, що ринкові відносини є не єдиним можливим заходом регулювання взаємовідносин суб'єктів в регіональній економіці, необхідно також використати систему економічних, адміністративних і правових норм.

Вид діяльності, який переважає на території тієї або іншої зони інноваційного розвитку дозволяє визначити її типи. В той же час, загальноприйнятої типології зон інноваційного розвитку нині не існує, це пояснюється кількістю чинників і їх поєднанням у кожному конкретному випадку, а саме: місцерозташуванням і розміром території; наявністю і якістю виробничих ресурсів; видом господарської діяльності; національною приналежністю території; особливостями природних, екологічних умов [4, с. 140].

Розглянемо інноваційні програми і проекти як умови для створення і функціонування зон інноваційного розвитку, представлені в таблиці 1.

При виборі тієї або іншої зони інноваційного розвитку остаточне рішення з їх створення приймається тільки у тому випадку, якщо зона відповідає певним критеріям.

Також вибір типу зон інноваційного розвитку може залежати від розвитку локальних чинників регіонів. Так, для транспортної зони потрібна наявність великого, транспортного вузла; для створення зон типу технопарків і технополісів потрібна розвинена науково-виробнича база. Організація туристсько-рекреаційної зони вимагає наявності культурних і історичних центрів, привабливих для туризму. Залежно від реалізації іннова-

ційних програм і проектів будуть використані пільгові валютно-фінансові і правові режими.

У практичній діяльності система пільг, що використовуються в зонах інноваційного розвитку, індивідуальна, і безпосередньо пов'язана з програмами, що реалізуються на її території, і проектами. Слід виділити чотири основні групи пільг:

— зовнішньоторгівельні пільги, які передбачають введення особливого митно-тарифного режиму (зниження або відміну експортно-імпортних мит) і спрощеного порядку здійснення зовнішньоторгівельних операцій;

— фіскальні пільги, що містять норми, пов'язані з податковим стимулюванням конкретних видів діяльності або поведінки підприємств. Ці пільги можуть стосуватися податкової бази (прибуток або дохід, вартість майна), певних її компонент (амортизаційні відрахування, заробітна плата, НДДКР і транспорт), рівень податкових ставок, питання постійного або тимчасового звільнення від оподаткування;

— фінансові пільги включають різні форми субсидій, що надаються: встановленням низьких цін на комунальні послуги, зниженням орендної плати за користування земельними ділянками і виробничими приміщеннями;

— адміністративні пільги надаються адміністрацією зони з метою спрощення процедури реєстрації підприємств і режиму в'їзду і виїзду іноземних громадян, а також надання різних послуг [5, с. 20].

Система пільг, що надаються, повинна слугувати інструментом реалізації наявних порівняльних переваг цієї зони, а не механізмом компенсацій відсутніх в цій зоні чинників розвитку. Влада на території зони зможе забезпечити розвиток найбільш пріоритетних галузей промисловості, притягаючи для цього іноземну валюту або інвестиції від регіональної, загальнодержавної влади. Слід зазначити, що податкові пільги — не головний стимул для приросту в зоні іноземного капіталу. Істотнішим в цьому відношенні можуть виявитися наступні чинники: політична стабільність, інвестиційні гарантії, якість інфраструктури, кваліфікація робочої сили, спрощення адміністративних процедур, а також можливість отримання на внутрішньому ринку відносно дешевих кредитів. В той же час, усе це створить умови для ефективного використання місцевої сировини, напівфабрикатів, впровадження сучасних методів управління виробництвом, підготовки кадрів, що сприятиме збільшенню зон інноваційного розвитку в Україні.

Формування і активізація зон інноваційного розвитку повинні здійснюватися з урахуванням управлінських функцій, представлених у таблиці 2.

Організаційно-функціональна структура зон інноваційного розвитку досить різноманітна. Іноді важко класифікувати ту або іншу зону інноваційного розвитку однозначно, оскільки вони мають риси багатьох зон. З урахуванням цього доцільно скласти класифікацію зон інноваційного розвитку за родовими і видовими ознаками і визначити їх перспективи розвитку.

ВИСНОВКИ

Отже, державна політика розвитку інноваційної діяльності може бути ефективною тільки за умови, що

вона враховує спонукальні мотиви. Підтримка з боку держави має бути, передусім, підтримкою саморозвитку і самоорганізації бізнесу, інноваційної активності. Усі спроби розробити і реалізувати гідну державну політику так і залишаться спробами, якщо не вдасться створити дієвий механізм взаємодії між владою і підприємцями.

Передусім, потрібне обов'язкове попереднє обговорення законодавчих актів, програм і заходів, що стосуються питань регулювання і розвитку малого підприємництва, за участю громадських об'єднань підприємців, методів стимулювання справжньої інноваційної діяльності.

Отже, стратегія розвитку регіону повинна ґрунтуватися на районному плануванні і зональному розвитку. Необхідно відмітити, що політика в області створення зони інноваційного розвитку повинна бути продуманою і послідовною, у зв'язку з незадовільними прогнозами розвитку регіонів України в середньостроковій перспективі, зони інноваційного розвитку зможуть стати не лише чинником розвитку, але і діючим інструментом розвитку регіональної інноваційної політики в Україні.

Література:

1. Кравчук В.В. Розвиток інноваційної діяльності як інструменту підвищення конкурентоспроможності регіону / В.В. Кравчук, В.М. Гринчук // Проблеми науки. — 2012. — № 11. — С. 21—27.
2. Закон України "Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2673-12>
3. Равлюк В.В. Державна підтримка здійснення інноваційної діяльності на регіональному рівні / В.В. Равлюк // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 1. — С. 37—38.
4. Рудь Н.Т. Інноваційний потенціал регіону: нові підходи до оцінки / Н.Т. Рудь // Регіональна економіка. — 2011. — № 4. — С. 140—150.
5. Тісунова В.К. Формування стратегії розвитку економіки регіону / В.К. Тісунова // Вісник ІЕПД НАН України. — 2011. — № 1. — С. 19—23.

References:

1. Kravchuk, V.V. and Hrynychuk, V.M. (2012), "Development of innovative activity as an instrument of increase of region's competitiveness", *Problemy nauky*, vol. 11, pp. 21—27.
2. The official site of Verkhovna Rada of Ukraine, "Law of Ukraine "On general principles of creation and functioning of the special (free) economic zones", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2673-12> (Accessed 20 August 2013).
3. Ravliuk, V.V. (2010), "State support of realization of innovative activity at regional level", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 37—38.
4. Rud', N.T. (2011), "Innovative potential of region: new going near an estimation", *Rehional'na ekonomika*, vol. 4, pp. 140—150.
5. Tisunova, V.K. (2011), "Forming of strategy of development of economy of region", *Visnyk IEPD NAN Ukraine*, vol. 1, pp. 19—23.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2013 р.